

REFORMÁCIÓ ÉS KÁNON
A SZLÁV IRODALMAKBAN,
KULTÚRÁKBAN ÉS NYELVEKBEN

TANULMÁNYKÖTET

OPERA SLAVICA BUDAPESTINENSIA
SYMPOSIA SLAVICA

**REFORMÁCIÓ ÉS KÁNON
A SZLÁV IRODALMAKBAN,
KULTÚRÁKBAN ÉS NYELVEKBEN**

TANULMÁNYKÖTET

SZERKESZTETTE

István Anna

**ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2018**

A kötet megjelenését a Trefort-kert Alapítvány
és a Zuglói Szlovákok Önkormányzata támogatta

SZAKMAI LEKTOROK

Tuska Tünde
Várnai Dorota

MŰSZAKI SZERKESZTŐ ÉS TÖRDELŐ
Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője
Sorozatszerkesztő Lukács István
A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó
Nyomdai kivitelezés Robinco Kft.
ISSN 1789-3976
ISBN 978-963-489-061-4

TARTALOM

ISTVÁN ANNA	
A tanulmánykötet elé.....	7
NYOMÁRKAY ISTVÁN	
A reformáció jelentősége a szellemi életben	9
VIG ISTVÁN	
Nyelvhasználat a 16. századi Dalmáciában	15
BAJZEK MÁRIA	
Reformáció a 17-18. századi Muravidéken	29
CSÁSZÁRI ÉVA	
A 137. (138.) zsoltár szlovák-magyar, katolikus-református viszonylatban	43
PAVIČIĆ MLADEN	
Mojca Kumerdej <i>Kronosz Aratása</i> című regénye a szlovén reformáció és ellenreformáció tükrében.....	53
JAKOVLJEVIĆ DRAGAN	
Kiadói és nyomdai tevékenység a szerbek körében a középkor végén és az újkor hajnalán	67
MENYHÁRT KRISZTINA	
A protestánsok és a pravoszláv keresztények kapcsolatai az Oszmán Birodalom korában	81
ISTVÁN ANNA	
A magyarországi szlovákok evangélikus énekeskönyve és irodalomtörténeti hagyományai	105

RÁGYANSZKY GYÖRGY	
	A <i>Düsevani Liszt</i> (1922-1941) mint a muravidéki evangélikus nyelvtervezés forrása117
DUDÁS ELŐD	
	A reformáció és a nyugat-magyarországi horvátok.....129
ZSILÁK MÁRIA	
	A szlovák evangélikus irodalom gyökerei141
KISS SZEMÁN RÓBERT	
	Tájérombolás és tájépités Kollár <i>Észak-itáliai útirajz</i> -ában - Keszthely, Zalavár, Zalaapáti151
URKOM ALEKSANDER	
	Vallási terminológia a jelentősebb magyar-szerb két- nyelvű szótárakban163
JANIEC-NYITRAI AGNIESZKA	
	Illúzió és dezillúzió között Comenius <i>A világ útvesztője</i> és a <i>szív paradicsoma</i> című művében179
DUDÁS MÁRIA	
	<i>A jó pap is holtig tanul</i> , avagy magyar és bolgár frazém- mák pap kifejezéssel193
LUKÁCS ISTVÁN	
	A horvátok szerepe az erdélyi vallási küzdelmekben a XVII. század első felében203
MANN JOLÁN	
	A reformáció eszméjének interpretációja Miroslav Kr- leža műveiben213

Mojca Kumerdej *Kronosz Aratása* című regénye a szlovén reformáció és ellenreformáció tükrében

MLADEN PAVIČIĆ

Abstract: This paper gives an outline of Mojca Kumerdej's novel *Kronosova žetev* (The Harvest of Kronos) (2016) in the light of the Slovene Reformation and Counter-Reformation in parts of the Habsburg Monarchy where Slovenes had lived. During the era of the Reformation a quick development of Slovene literature came forth, which reached its peak in the Slovenian translation of the Bible. This prolific era came to an end after the triumph of the Counter-Reformation, when some of the most accomplished Slovenes were forced to go into exile while the majority was converted. Through historical events the novel gives insight into the mechanism of the institutional power struggles that are characteristic of not only that long bygone historical era.

Keywords: Mojca Kumerdej, *Kronosova žetev*, Slovene Reformation and Counter-Reformation, mechanisms of institutional power

Mostanában az ellenreformáció történetét tanulmányozom. Akkor megölték nálunk a tisztességes emberek felét, a másik felük pedig elmenekült. Ami megmaradt, az a mocskos csőcselék. És mi a nagyszüleink unokái vagyunk. (Ivan Cankar: Szolgák, 2. felvonás)

Nincs abban semmi különös, hogy Ivan Cankar, aki igazi hazafihoz illően szívesen ostromozta honfitársait, *Hlapci* (Szolgák, 1910) című drámájában éppen ezekről az eseményekről szól, hiszen két évvel a dráma megjelenése előtt ünnepelték az első szlovén könyv szerzője, a protestáns Primož Trubar (1508–1586) születésének 400-ik évfordulóját, s ez alkalomból

véglegesen megbocsátást nyert lutheranizmusa is (KMECL 2005: 29), ami talán az első lépés volt afelé, hogy az önálló szlovén állam ünnepé és munkaszüneti nappá nyilvánítsa október 31-ét, a reformáció napját, noha az országban csak 20 ezer lutheránus (evangélikus) él, ami a lakosság 1 százalékát teszi ki.

Arról, hogy Trubar és társai tevékenysége nélkül hogyan alakult volna a szlovénság sorsa, csak sejtéseink lehetnek, azonban jelentőségük a szlovén nemzeti fejlődés szempontjából felbecsülhetetlen. Az ő fellépésük előtt szlovén nyelven a népköltészet mellett csak néhány kézirat született, amelyek között a legismertebb a *Brižinski spomeniki* (Freisingi nyelvemlékek), a legrégebbi, 1000 körül keletkezett latin betűkkel írt szláv nyelvű kézirat. Egy kivételesen termékeny időszak vette kezdetét 1550-ben, amikor megjelent az első két szlovén könyv, a *Catechismus* és az *Abecearium*, szerzőjük – mint már említettem – a szlovén reformáció központi alakja, Primož Trubar. Az évszázad végére, amikor az ellenreformáció sikerrel vetett véget a szlovén könyvkiadás virágzásának, már több mint ötven könyv jelent meg, többek között 1584-ben egy teljes Biblia-fordítás (Jurij Dalmatin /1547–1589/ fordítása Luther fordításán alapszik) és az első szlovén nyelvtan, Adam Bohorič (1520–1598?) *Arcticae horulae* című műve, nyolc évvel később pedig az első (német-latin-szlovén-olasz) szótár *Dictionarium quatuor linguarum* címmel, a német Hieronymus Megiser (1554/55–1619) munkája. Vasilij Melik szlovén történész az 1848-as forradalom előtti szlovén társadalomról írva érdekes tézissel állt elő: szerinte a 18. század közepén a szlovénok helyzete nagy hasonlóságot mutat a bretonokéval (MELIK 1981: 520), ám azt a tényt kevésbé vette figyelembe, hogy a szlovénoktól eltérően a bretonoknak akkor még nem volt Biblia-fordításuk.

Az ellenreformáció idején először 1607-ben Alessandro Alasia de Sommaripa szerzetes (1578–1626) adta ki Udinében *Vocabolario italiano e schiavo* című művét, amelyben megtalálható a szlovén nyelvtan rövid áttekintése, olasz-szlovén szótár, társalgási kézikönyv és vallásos szövegek gyűjteménye.

A szerző nem hivatkozik a protestánsok műveire, és a szlovén ellenreformációhoz sem kötődik közvetlenül. Ez utóbbi első megjelentetett műve az 1613-ban kiadott *Evangelija inu listovi*, az Újtestamentumból vett részletek gyűjteménye vásárnapokra és ünnepnapokra, amelyet Jurij Dalmatin fordítása alapján a jezsuita Janez Čandek (1581–1624) készített, szerkesztője pedig a szlovén ellenreformáció vezére, Tomaž Hren (1560–1630) püspök volt, két évvel később pedig megjelent Čandek fordításában a *Catechismus Petri Canisii*. Ezt követően a hallgatás korszaka következett, amelyben keletkezett néhány kézirat, de egyetlen könyv sem jelent meg 1672-ig, amikor napvilágot látott az *Evangelija inu listovi* új kiadása, ezt pedig néhány vallásos könyv követte. Az újabb virágkor 1768-ban kezdődött, amikor Marko Pohlin sarutlan Ágoston-rendi szerzetes (1735–1801) *Kraynska grammatika* címmel kiadta német nyelven írt szlovén nyelvтанát, amely elsősorban a hozzá írt előszó miatt fontos, amelyben a szerző hangsúlyozta a szlovén nyelv egyenrangúságát más nyelvekkel (BAJZEK–LUKÁCS–PAVIČIĆ 2007: 131) – ez akkoriban forradalmi gondolatnak számított (VODOPIVEC 2006: 16). Pohlin nyelvтанának megjelenése a nemzeti újjászületés és a felvilágosodás kezdetét jelentette a szlovén irodalomban, ami a világi irodalom kezdetét, új Biblia-fordítást, az újságírás kialakulását, az első tankönyveket és újságokat hozta magával. A szlovén nyelvű írásbeliség és könyvnyomtatás e fellendülése nagyrészt már azon az irodalmi nyelven alapult, amelyet a protestánsok alkottak meg a 16. század második felében. (KOS 2010: 14–86, LUKÁCS–PAVIČIĆ: on-line)

Nézzük először a történelmi eseményeket. A 16. században hozzávetőlegesen 400–500 ezer szlovén lakott egy 24 000 négyzetkilométeres területen. E térség kisebb része a Magyar Királysághoz és a Velencei Köztársasághoz tartozott, a nagyobb rész pedig Krajna, Stájerország, Karintia és Görz tartományokhoz. A szlovénok közel 90%-a vidéki környezetben élt, ahol más nemzet képviselői ritkán fordultak elő. (Kivételt jelentett Kočevje a Ljubljánától délkeletre eső területtel, ahol 14. századi betelepülésüktől kezdve egészen a második

világháború elejéig a németek alkották a lakosság túlnyomó többségét.) E terület nagyobbik része török fenyegetés alatt állt, akiknek betörései már a 15. században elkezdődtek, és eltartottak a 17. század végéig, a 16. században pedig Krajna, Stájerország, Karintia és a Muravidék volt leginkább veszélyben. I. Miksa császár a török elleni védekezés és saját hatalma megerősítése céljából rendszeresen összehívta a tartománygyűléseket, amelyeken a rendek különböző kedvezményeket próbáltak tőle kicsikarni. Ezek egyike volt a zsidók kiűzése, akik pénzügyekkel, kereskedelemmel, kézművességgel és ingatlanokkal foglalkoztak, kiűzésük pedig elsősorban azoknak kedvezett, akik a legtöbbször tartoztak nekik – Krajnában ide tartozott a városi polgárság, Karintiában és Stájerországban pedig a rendek. Mindezek elérték, hogy a császár 1496-ban kiűzze a zsidókat Stájerországból és Karintiából, 1515-ben pedig Krajnából. A várakozással ellentétben ennek az lett a következménye, hogy a kereskedelem visszaesésével jelentősen meggyengült a gazdasági élet. A gazdaság helyzetét rontotta a Velencével folytatott vita is a görzi grófok birtokaiért a 16. század első két évtizedében, Krajnát pedig pestisjárvány (1510) és két földrengés (1511) is sújtotta, 1515-ben pedig Krajnát, valamint Stájerország és Karintia szlovénok lakta részét hatalmas parasztfelkelés rázta meg, amelyben hozzávetőlegesen 80 ezer jobbágy vett részt, ennek hozadéka pedig az első nyomtatásban megjelent szlovén szavak voltak – egy német nyelvű röplap idézte a felkelők jelszavait, a *stara pravda* („ősi igazságot”) és a következő mondatot: *le vkup, le vkup uboga gmajna* („csak fogjunk össze, fogjunk össze, szegény népek”).

A törökök nyomása erősödött Nagy I. Szulejmán uralkodása alatt, amikor a 16. század közepén a török állam határa kétnapi lovaglásra került Krajnától.

I. Ferdinánd halála után legfiatalabb fia, II. Károly örökölte Belső-Ausztriát – Stájerországot, Karintiát, Görzöt, Triesztet és a Pazini Grófságot Fiumével. II. Károly önálló uralkodóként viselkedett, és politikájának megalapozásául fővárosában, Grazban létrehozott számos olyan központi

hivatalt, amilyenek Bécsben működtek. Így Belső-Ausztria 1564 és 1619 között közigazgatási egység volt a Német Nemzet Szent Római Birodalmán belül. Noha II. Károly katolikus volt, a török elleni védekezés költségeinek megszerzése érdekében először engednie kellett a túlnyomórészt protestáns tartományi rendek vallási követeléseinek. A szlovén etnikai területeken igen elterjedt a protestantizmus, aminek egyik oka a katolikus egyházban uralkodó állapotok voltak. 1461-ben e terület központjában, Ljubljanában létrehoztak egy püspökséget, amelyet egy évvel később II. Pius pápa is elismert. Ez a püspökség közvetlenül a pápának volt alárendelve, ezzel az Aquileiai Patriarkátus és a Salzburgi Érsekség elvesztette addigi befolyását a szlovén területekre. Az első püspököt, Sigismund Lambergert a Páduában tanult Krištof Ravbar követte, aki kiváló diplomáciai munkájának elismeréseként hercegei kinevezést kapott, amelyet utána minden ljubljanoi érsek viselhetett egészen 1918-ig. Ám még a ljubljanoi érsekséget is elérte a katolikus egyház 15. századi válsága – nyilvános konkubinátus, a papság kocsmatartással és kereskedéssel szerzett érdekeltisége, a kolostori fegyelem fellazulása stb.; a keresztény tanítás és az egyházi gyakorlat között egyre szélesebb szakadék tátongott, s emiatt a hívők sok helyen maguk vették kezükbe a vallási kezdeményezést. A szlovén területek értelmisége körében terjedtek a humanizmus eszméi, közülük is érdemes megemlíteni Pietro Bonomo (1458–1546) trieszti püspököt (1502–1548), aki nagy hatással volt az első szlovén könyv szerzőjére, Primož Trubarra, miközben hű maradt a katolikus egyházhoz. Egy másik fontos személy Pier Paolo Vergerio (1498?–1565) koperi püspök (1536–1548), aki protestáns lett, és Württembergben együttműködött Trubarral. A protestáns eszmék két irányból érkeztek szlovén földre, egyrészt Trieszt felől jöttek a protestáns könyvek olasz fordításban, ezen kívül nagy szerepe volt a német egyetemeknek. Tübingenben például a 16. században körülbelül 300 diák tanult az osztrák tartományokból, ahol a szlovénok éltek. Közülük sokan hazatérésük után terjesztették a protestáns tanokat a várakban és városokban, egye-

sek prédikátorok is lettek. Már a húszas években láthatóvá vált egyes városokban a protestáns eszmék hatása, 1526-ban Villachban tevékenykedni kezdett egy protestáns prédikátor, Ljubljanában pedig 1529-től erős protestáns kör működött, amelynek számos pap is tagja volt. A harmincas években a protestáns reformáció elterjedt az összes szlovén vidéken, a legnagyobb mértékben polgári és egyházi körökben. Ebben az időben kezdte meg munkáját a szlovén protestantizmus központi alakja, a humanizmusban és teológiában jártas (Fiumében, Salzburgban, Bécsben és Triesztben tanult) Primož Trubar. 1530-ban vikárius lett Laškóban, néhány évvel később pedig Ljubljanában kezdett prédikálni. Ebben az időben még nem lépett ki a katolikus egyházból, de prédikációiban nem bánt vele kíméletesen. Trubarnak számos követője akadt a papság körében, amit a világi vezetés nem nézett jó szemmel, ezért Triesztben, Bonomo közelében kellett menedéket keresnie, de már két év elteltével visszatért Ljubljanába, hogy elfoglalja kanonoki székét. A nemesség, amely a húszas és harmincas években távolságtartóan viselkedett, a negyvenes években vezető szerepet vállalt a protestáns eszmék érvényesítésében. Kilépett a katolikus egyházból a már említett koperi püspök Vergerio és a stájerországi tartományfőnök és a horvát-szlavón határőrvidék parancsnoka Hans von Ungnad. Mindketten küldetésüknek tekintették a protestáns eszmék hirdetését a horvátok között. A hatvanas évek első felében Urachban valóban nyomtattak horvát nyelvű könyveket, amelyek azonban nem jutottak el az olvasókhoz.

Az egyre erősödő protestáns reformációs mozgalomnak ellenállt Urban Textor (1491–1558) ljubljana püspök (1543–1558), aki az ötvenes évek elejétől kezdve szlovén diákokat küldött a bécsi és római jezsuitákhoz, ami a katolikus egyház belső megújulásának kezdetét jelentette. Ezt megelőzően Textor elérte, hogy Trubar Nürnbergbe meneküljön; Trubar ekkor már belátta, hogy itt hitszakadásról van szó (és nem az egyház belső reformjáról), és felvette a lutheranizmust. Ljubljanában élt még 1561–1565 között, majd a továbbiakban Nürnbergben, Rothenburgban, Kemptenben, Urachban, Tü-

bingenben, Lauffenben és Derendingenben élt és dolgozott.

Amikor 1556-ban V. Károly (1500–1558) császár (1519–1556) az augsburgi vallásbékét (1555) saját kudarcaként fogta fel, és átadta a koronát testvérének, I. Ferdinándnak (1503–1564, császár 1556–1564), a stájer, karintiai és krajnai rendek a meggyengült politikai és pénzügyi helyzetet és az új császár engedékenységet és békülékenységet kihasználva, nem titkolták tovább protestáns elkötelezettségüket, és teljes vallásszabadságot követeltek, amelyet nem kaptak meg, de számos világi és egyházi pozícióból kiszorították a katolikusokat. Ferdinánd halála egybeesett Trubar *Cerkovna ordninga* című művének megjelenésével (1564). Ez az alkotás a „szlovén egyház” alapszabálya, amely szerint az összes szertartás nyelve szlovén, és ez vonatkozik az általános iskolákban használt nyelvre is. A mű beavatkozott a tartományurak kizárólagos jogát képező ügyekbe, ezért a buzgó katolikus II. Károly osztrák főherceg elkoboztatta a könyvet, szerzőjét pedig véglegesen száműzésre ítélte, többre azonban akkor az eladósodás és a már említett török fenyegetés miatt erejéből nem futotta. Az elkövetkező években a protestánsokkal egyre engedékenyebb lett, 1572-ben a stájerországi nemeseknek megadta a lelkiismereti és istentiszteleti szabadságot, a városi polgároknak pedig csak a lelkiismereti szabadságot. Hat évvel később ezeket a jogokat – a védelmi tervek finanszírozásáért cserébe – kiterjesztette a többi belső-ausztriai tartományra is, így módon a protestantizmus e tartományokban elérte csúcspontját: a hetvenes évek végére a legtöbb stájerországi, karintiai és krajnai nemes és városi polgár lutheránusnak számított. Sokkal gyengébb volt a protestantizmus a Velencei Köztársaság nyugati és déli határa mentén. A parasztok, földművesek is visszafogottan viszonyultak az új valláshoz, a leginkább azokon a vidékeken volt népszerű, ahol a feudális urak katolikusok voltak, s így módon fejezték ki szembenállásukat. Az egyes tartományokban a rendek vallási és pénzügyi tárgyalásokat folytattak a tartomány urával, ami legjobban a legszegényebbeket, azaz a parasztokat sújtotta, függetlenül a feudális urak vallási hovatartozásától. 1573-

ban felkelés tört ki, ami 5000 négyzetkilométert érintett, és hozzávetőlegesen 12 ezer résztvevője volt különböző tartományokból – a leginkább érintett területek Zagorje, Stájerország alsó része a Száva és a Szutla között, valamint Krajának a Szávától délre eső területe. A felkelést két hét után vérbe fojtották, és katolikusok és protestánsok egyaránt elítélték, amit azzal indokoltak, hogy – Pál apostolnak a rómaiakhoz írt levele alapján – minden hatalom Istentől származik, ezért a velük való szembeszegülés Isten rendjével való szembeszegüléssel egyenlő. Ennek az lett a következménye, hogy terjedt az intézményektől független népi vallásosság, amelynek szertartásaiba pogány elemek is vegyültek – a hegyekben rendeztek találkozókat, forogtak, tekergőztek, tűzön át futottak és eksztatikus állapotba kerültek – amiért sokszor varázslással vádolták őket.

Amikor II. Károly (1540–1590) osztrák főherceg 1578-ban a nemeseknek és a városi polgároknak megadta a vallásszabadságot, ezzel egy időben már annak megszüntetését is tervezte. Tudatában volt annak is, hogy külső segítségre lesz szüksége. Tisztában volt azzal is, hogy ebben nem számíthat a protestánsokkal toleráns unokaöccse, II. Rudolf császár és magyar király (1576–1612) segítségére, ezért szövetséget kötött a jezsuitákkal és a kapucinusokkal. Már 1579-ben megegyeztek, hogy hogyan fogják rekatolizálni országaikat. Károly tudatában volt annak, hogy az egyház belső reformokra szorul, ennek érdekében szövetséget kötött a jezsuitákkal és a kapucinusokkal. A jezsuiták először Grazban alapítottak kollégiumot, amelyből 1586-ban egyetem szerveződött, majd további kollégiumok következtek más belső-ausztriai városokban (Ljubljanában 1597-ben), ahol olyan értelmiséget neveltek, akik a következő évtizedekben észrevehetően megvalósították Károly eszméit. A kapucinusok, akik a 17. században fokozatosan a legnagyobb létszámú szerzetesrend lettek szlovén földön, prédikációs és gyóntató tevékenységükkel a legszélesebb néptömegekhez is elértek a városokban és a falvakban. Ugyanekkor Károly felvette a harcot a protestánsokkal. Először Görzből

úzta ki a kisszámú protestánst, majd a ljubljanoi protestáns nyomdát záratta be. Amikor 1590-ben Károly meghalt, fia II. Ferdinánd (1578–1637) lett az utódja, aki akkoriban még csak 12 éves volt, s emiatt némi szünet következett a protestánsokkal folytatott harcban, míg helyettesei uralkodtak. Amikor öt évvel később Ferdinánd, a jezsuiták tanítványa átvette a hatalmat, először azokhoz a városokhoz látott hozzá, amelyek közvetlenül az ő fennhatósága alá tartoztak. 1598-ban e városokban betiltotta a protestáns istentiszteleteket, bezáratta a protestáns iskolákat, száműzte a prédikátorokat. Parancsait vallási bizottságok hajtották végre, erős katonai segédlettel. Alsó-Stájerországban és Karintiában Martin Brenner püspök vezette e bizottságokat, Krajnában pedig az ellenreformáció központi alakja, Tomaž Hren püspök. Miután három éven át égették a protestáns könyveket, üldözték a prédikátorokat és rombolták a protestáns templomokat, szlovén földön a protestáns polgárok nagy része visszatért a katolikus hitre, és csak kevesen voltak olyanok, elsősorban a műveltebbek, életrevalóbbak és gazdagabbak, akik protestáns országokba költöztek, köztük Magyarországra. Ferdinánd csak 1628-ban kezdett tisztogatásba a belső-ausztriai nemesség körében, miután már német-római császár, magyar és cseh király lett. Megparancsolta a nemeseknek, hogy egy év alatt le kell mondaniuk vallásukról vagy el kell hagyniuk az országot. Az utóbbi megoldást választotta körülbelül 750 nemes, akik tetemes tőkéjüket is magukkal vitték külföldre, s ennek következtében a nemesség összetétele gyökeresen megváltozott – nemesi rangot kapott (gyakran vásárolt) számos itáliai bevándorló, de a városi lakosság és a parasztság körében is voltak olyanok, akik nemesi címet szereztek. (ŠTIH–SIMONITI 2009: 201–259, RAJŠP 1999: 137–141, KERŠEVAN 1995: 386–388, SIMONITI 1999: 412–413, RAJHMAN–RIGLER 1988: 170–171, GRDINA 1999: 372–378, RAJHMAN–CEVC 1990: 50–51, RIGLER 1988: 91)

Tekintettel a protestánsoknak a szlovén történelemben elfoglalt jelentős helyére, feltételezhetnénk, hogy számos szépirodalmi alkotás született erről a témáról. Ez mégsem

egészen igaz – Miran Hladnik szlovén irodalomtörténész megállapította, hogy „a protestantizmus csak kevés regény és elbeszélés központi témája, többnyire csak mellékszálként szerepel”, és csak öt nagyobb elbeszélő művet említ, amelyek teljes egészében a protestantizmusról szólnak, és közülük csak egy szélesebb körben ismert, Ivan Pregelj *Bogovec Jernej* (1923) című regénye. (HLADNIK: on-line)

Mojca Kumerdej (1964) az egyik legelismertebb 21. századi szlovén író. Nagy feltűnést keltett első regényével, amelynek címe *Krst nad Triglavom* (Keresztelő a Triglav fölött, 2001), s ennél is nagyobb figyelmet kapott elbeszéléskötete, a *Fragma* (2003), amelyet magyarul a l’Harmattan kiadó adott ki 2008-ban Gállos Orsolya fordításában. Hosszabb szünet után következett még egy elbeszéléskötet a *Temna snov* (Sötét anyag, 2011), majd 2016-ban jelent meg eddigi legjelentősebb műve, a *Kronosova žetev* (Kronosz aratása). Ez a regény nagyon kedvező kritikai fogadtatásra talált, 2017 februárjában megkapta a „kis” Prešeren-díjat. (A kb. a Kossuth-díjnak megfelelő Prešeren-díj „nagy” változatát egész életművéért ítélik oda a legelismertebb művészeknek, a „kis” díj pedig az egyes művekért jár, de – néhány kivétellel – már elismert alkotóknak.)

A *Kronosova žetev* (Kronosz aratása) Krajnában játszódik a 16. század utolsó évtizedének második felében, azaz a protestánsok elleni harcok idején, amelyek vezére a belső-ausztriai területek fiatal uralkodója, II. Ferdinánd volt. A regény három helyszínen, egy meg nem nevezett városban, a közeli várban és az ahhoz tartozó faluban játszódik. Az elbeszélés több szálon fut, a főszereplők pedig a korabeli társadalmi rétegek képviselői: a falu két legfontosabb embere a leleményes gazdag paraszt Kostanšek és egy fiatal várandós nő; a polgárok közül az olvasó a polgármester Volk Falkét, az ő fiatal írónokát Nikolaj Miklavž Paulint és egy szép fiatal, gazdag özvegyet ismer meg a legjobban, a nemességet Friderik Lamberg gróf és gyermekkori barátja Wolfgang hercegek képviseli, valamint – már a regény elején halott – Spitzenberg gróf, a rendíthetetlen protestáns, akinek elrettentő sorsát Friderik és Wolfgang hosszú dialógusaiból ismerjük meg. A kortárs

szlovén (és nem csak szlovén) regényben gyakori a polifónia, azaz több elbeszélő szerepeltetése. Mojca Kumerdej regényében a leggyakrabban egy harmadik személyű elbeszélő szólal meg, de találkozunk első személyű elbeszélővel is az írnok Nikolaj Miklavž Paulin közbeiktatott feljegyzéseiben (KUMERDEJ 2016: 165–168, 184–187, 195–199, 223–224, 253–254, 270–272, 298, 306–307, 312, 322, 326–327, 352, 355, 357–358, 359, 364–365), akit a kritikus Jela Krečič „szlovén Descartes”-nak nevezett (KREČIČ 2017: 17), a szerző pedig egy interjúban elárulta, hogy a feljegyzések írásakor Descartes *Elmélkedések* című művéből indult ki (BABNIK 2016: on-line). A magasztos gondolatok mellett e feljegyzések az írnok elhatalmasodó lelki betegségéről is tanúskodnak, amely csak fokozódik a rémisztő események hatására, amelyeknek szemtanúja volt. A regény vége felé az első személyű elbeszélést Wolfgang hercegérsek veszi át – az ő gondolatait az élettől való búcsú pillanatában olvassuk, amint azokat titkárának, Julijannak tollba mondta (KUMERDEJ 2016: 385–393). Ezen kívül a regényben láthatunk még a Szentszéknak küldött két jelentést, amelyek szerzője az aquileiai pátriárka (KUMERDEJ 2016: 63–80) és a ljubljanai hercegérsek, Tomaž Hren (KUMERDEJ 2016: 394–397); valamint olvashatjuk a lavanti püspök Jurij Stobej emlékiratait is (KUMERDEJ 2016: 81). A harmadik személyű elbeszélő a „saját” fejezeteiben szívesen adja át a szót másoknak – e fejezetekben, amelyek felcíme: *Spomladanski dialogi* (Tavaszi párbeszédek, KUMERDEJ 2016: 88–93, 107–112, 146–164, 169–183, 200–215, 225–234, 246–252), Friderik gróf és Wolfgang hercegérsek hosszú dialógusait olvashatjuk, a *Predikantska pridiga* (Protestáns prédikáció) című fejezet (KUMERDEJ 2016: 113–120) pedig címének megfelelően szinte teljes egészében egy protestáns prédikátor prédikációját tartalmazza, és találunk benne egy (sokkal későbből származó) Cankar-idézetet a bevezetőben idézett *Szolgák* című drámából, „za hlapce rojeni, za hlapce vzgojeni” („szolgának születtek, szolgának nevelték őket” – KUMERDEJ 2016: 117, CANKAR 1957: 368).

A regény mellett, hogy bemutatja az ellenreformáció győzelmes útját, amelyen még maga Wolfgang hercegérsek is

csodálkozik, mert jól ismerte a protestáns rendek tartományi erejét (KUMERDEJ 2016: 382), a központi alakokon keresztül nagyszerű képet fest a korabeli életről. Az akkori időkre valószínűleg jellemző a megerőszkolt várandós fiatal nő sorsa (az első erőszaktevő az apja volt, majd a nagybácsi, a szolgálga, a kaszálók..., anyja pedig mindezt csendben tűrte), amely még a fiatal nők ellen elkövetett férfierőszakról szóló történetekhez szokott mai olvasót is megrázza. Kostanšek földműves sikeres gazdálkodásából arra következtethetünk, hogy a szegényebb rétegek képviselői abban az időben is lehettek sikeresek, ha irigy honfitársaik ebben nem akadályozták őket, ám a falusiak viszonya az általa behozott munkásokhoz azt mutatja, hogy az idegenektől való félelem akkoriban is igen elterjedt volt, az egyszerűbb emberek pedig félelmükben hajlamosak voltak az idegeneket fölöttébb lehetetlen tulajdonságokkal felruházni. Hasonló volt a polgárok és falusiak hozzáállása a zsidó „trieszti kereskedőkhöz”, akik a tiltás ellenére visszatértek – műveltek, élelmesnek és romlottnak tartották őket. Nikolaj írnok életéből azt olvashatjuk ki, hogy a tehetőséges, ám túlérzékeny lelkeknek azok az idők a mainál még kevésbé kedveztek, a polgármester sorsa pedig azt példázza, végül hogy hódolt be az ellenreformációnak a leghajlíthatatlanabb krajnaiak többsége. Így járt Friderik gróf is, aki ily módon megmenekül attól a sorstól, amely utolérte Wolfganggal közös állhatatos ifjúkori barátjukat, Spitzenberget, amiről az olvasó a *Tavaszi párbeszéd*ekből értesülhetett. A regény legérdekesebb alakja Wolfgang herceгерsek, a hatalom cinikus képviselője. Ifjú korában Spitzenberggel, Friderikkel és más válogatott nemes ifjúval együtt mint a hatalom jövőbeli letéteményese Granadában részese volt egy beavatási szertartásnak – bódult állapotban kegyetlenül meggyilkolták gyerekek egy csoportját (az olvasót megkímélik a részletektől), ami a résztvevők egy részét végzetesen megtörte, másik részüket, pl. Wolfgangot, pedig megerősítette. (Az esetet többször említik a regényben, a legtöbbet a 231–234. oldalon tudjuk meg róla.) Az olvasó fokozatosan fedezi fel a regényben, hogy a herceгерsek nem hisz Istenben (amit ki is mond egyszerűen:

„(...) Isten... egyszerűen... nincs...” – KUMERDEJ 2016: 234), és a válogatott ételeknél, italoknál és kényelmes dunyhánál is jobban kedveli az angyalnak öltöztetett kislányokat, lírával a kezükben és hátukra erősített libatollakkal (KUMERDEJ 2016: 182).

Van-e a regénynek aktualitása? Az örök igazságon kívül, hogy az idő mindent legyőz (innen a cím), a könyv a hatalmon levők manipulációjáról, kettős erkölcsiségükről és totális morális romlottságukról, korrupcióról, konformizmusról és opportunizmusról, az idegenektől való félelemről és mindkét nembéli fiatalok szexuális kiszolgáltatottságáról szól. Annak eldöntését, hogy ezeket a jelenségeket megtaláljuk-e mai világunkban is, a nyájas olvasóra bízom.

IRODALOM

- BABNIK, Gabriela, 2016: *Želela sem, da bi bil roman časovna kapsula, v kateri bi bil ohranjen stik s sedanjostjo*. <http://www.airbeletrina.si/clanek/zelela-sem-da-bi-bil-roman-casovna-kapsula-v-kateri-bi-bil-ohranjen-stik-s-sedanjostjo> (Utolsó letöltés: 2018.06.07.)
- BAJZEK Mária-LUKÁCS István-PAVIČIĆ, Mladen, 2007: *Szlovén irodalmi antológia I.* Budapest: ELTE BTK Szlav Filológiai Tanszék.
- CANKAR, Ivan, 1957: *Izbrana dela IX. Drame*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- GRDINA, Igor, 1999: *Trubar, Primož. Enciklopedija Slovenije*, 13. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- HLADNIK, Miran, <http://lit.ijs.si/protest.html> (Utolsó letöltés: 2018.06.07.)
- KERŠEVAN, Marko, 1995: *Protestantizem. Enciklopedija Slovenije*, 9. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- KMECL, Matjaž, 2005: *Kratka kulturna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenski PEN.

- KOS, Janko, 2010: *Pregled slovenskega slovstva*. Ljubljana: DZS.
- KREČIČ, Jela, 2017: Kronosova žetev Mojce Kumerdej. *Delo* 59/135.
- KUMERDEJ, Mojca, 2016: *Kronosova žetev*. Ljubljana: Beletrina.
- LUKÁCS István–PAVIČIĆ, Mladen: A szlovén irodalom története. *Szláv civilizáció*. Budapest: ELTE BTK Szláv és Balti Filológiai Intézet. http://szlavintezet.elte.hu/szlavanyagok/slav_civil/szlovenirodalom.htm (Utolsó letöltés: 2018.06.07.)
- MELIK, Vasja (1981): Družba na Slovenskem v predmarčni dobi. *Obdobje romantike v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi*. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 513–523.
- RAJHMAN, Jože–CEVC, Emilijan, 1990: Hren, Tomaž. *Enciklopedija Slovenije*, 4. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- RAJHMAN, Jože–RIGLER, Jakob, 1988: Dalmatin, Jurij. *Enciklopedija Slovenije*, 2. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- RAJŠP, Vinko, 1996: Reformacija. *Enciklopedija Slovenije*, 10. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- RIGLER, Jakob, 1988: Čandek, Janez. *Enciklopedija Slovenije*, 2. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- SIMONITI, Vasko, 1999: Turški vpadi. *Enciklopedija Slovenije*, 13. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- ŠTIH, Peter–SIMONITI, Vasko, 2009: *Na stičišču svetov*. Ljubljana: Modrijan.
- VODOPIVEC, Peter, 2006: *Od Pohlinove slovnice do samostojne slovenske države*. Ljubljana: Modrijan.